

MALÁ CHVÁLA SKRYTEJ SLOVENSKEJ POSTMODERNY

Miroslav MARCELLI

Asi nie som sám, v kom súčasná situácia slovenskej filozofie vyvoláva všetko možné, len nie pocity spokojnosti, a kto z tohto stavu vyvodzuje tak kritické, ako aj sebakritické závery. No až po prečítaní Sedovej článku *V tieni postmodernity* [2] som pochopil, prečo úsilie o nápravu doposiaľ neprinieslo presvedčivejšie výsledky. Naše snahy boli neúčinné, lebo sme nedokázali identifikovať pravého vinníka všetkých bied, neukázali sme naň prstom, nevyslovili sme jeho odporné meno, nezmohli sme sa na to, aby sme mu nastavili neúprosne zrkadlo razantnej kritiky. Teraz už vieme, aký vietor k nám prináša tie ťažké chmáry, ktoré hrozia zatieniť všetko produktívne, diskurzívne a racionálne. Tento šíriteľ obskurantizmu asi ešte napácha nemálo zla, odtiaľ však nebude mátožiť v mysliach nepoznaný. Jeho početné prestrojenia a metamorfózy mu nepomôžu, či už vystúpi ako zvestovateľ nového sveta za zrkadlom, alebo ako ničiteľ vedeckej objektivity, alebo hoci aj ako stúpenec "hegelovskej verzie holizmu", rozpoznáme ho bez najmenších pochybností: je to náš, slovenský postmodernizmus.

Vedomie vážnosti situácie, v ktorej sme sa po invázii postmodernity do našich krajov ocitli, priviedlo T. Sedovú k tomu, že svoj článok končí v militantnom tóne. Nie veru, spor medzi stúpenkami moderny a postmodernity nie je verbálnym žabomyším zápasom, je to "bitka pojmov, významov a hodnôt, ktoré orientujú a centrujú naše myslenie a konanie" ([2], 27). Ide skutočne o veľa, veď v ohrození sa ocitla celá naša filozofická kultúra, a to v situácii, keď sme sa - podľa autorkiných slov - v mnohých smeroch ešte ani nestihli etablovať podľa kritérií modernity. Postmoderna by chcela preťať tradície myšlienkového odkazu stredoeurópskej filozofie, ku ktorým sa T. Sedová bezvýhradne hlási a v mene ktorých je odhodlaná proti tomuto nepriateľovi so všetkým dôrazom zasiahnuť.

Jej militantný antipostmodernizmus však pristupuje k svojmu protivníkovi s pocitom takej morálnej a teoretickej prevahy, že si v najposlednejšej vete dovoľí aj zmierlivé gesto: "Hoci vonkoncom nechcem upierať postmoderne nárok na jej miesto pod slnkom, ide mi len o to, aby jej hlas neznel tak unisono a neprehlušoval

iné hlasy, podľa mojej mienky oveľa produktívnejšie, a to aj pokiaľ ide o určenie charakteru našej doby a miesta vedenia v nej" ([2], 27). Nevie, či si postmoderna po tom všetkom, čo u nás napáchala, túto veľkorysú ponuku zaslúži. Poznajúc jej perfidnú povahu mám pochybnosti, či si zmier bude vážiť a nezneužije ho hneď pri prvej príležitosti. No najviac ťažkosť mám s pochopením, čo to vlastne autorka od postmodernity vyžaduje, keď chce, aby "jej hlas neznel tak unisono". Moje, priznávam, dosť povrchné vedomosti o postmoderne mi hovoria, že si priam zakladá na nejednotnosti a polymorfnosti svojich prejavov a nijako sa neusiluje vystupovať v jednom šiku. Že by práve v tomto bode slovenská postmoderna prejavila svoj osobitý charakter? Pripusťme, že sa tu tajne uskutočnil zjednocovací zjazd a uznesenia sa prijímali jednohlasne; to nič nemení na skutočnosti, že si nedokážem predstaviť hlas (či už postmodernity alebo niekoho iného, na tom teraz nezáleží), ktorý by mohol znieť inak, ako unisono, t. j. jednohlasne.

T. Sedová postavila takto nielen postmodernistov, ale aj všetkých ostatných čitateľov svojho článku pred neľahkú úlohu. Dá sa však predpokladať, že kým čitateľ dospeje až sem, k jednohlasnosti postmoderného hlasu, nebude ho záhada tohto druhu vôbec prekvapovať a prijme ju aj s ďalšími nepresnosťami (nekorrektné odkazy na literatúru, na s. 21 sa dvakrát objavuje "Ortego Y Gasset" a i.), protirečeniami a bizarnými interpretáciami ako súčasť autorkinho štýlu. Nič proti štýlu a jeho osobitostiam, v tomto prípade sa však priam vnucuje jedno bližšie určenie. Áno, hoci to vôbec nezodpovedá proklamovaným zámerom článku, podľa všetkého máme pred sebou produkt slovenského variantu postmoderného filozofického myslenia. Zvraty a obraty tejto originálnej argumentácie pochopíme len vtedy, keď nám svitne, že T. Sedová je zatajenou slovenskou postmodernistkou. Imunizácia myšlienkovým odkazom stredoeurópskej filozofie zlyhala a vírus prenikol do práce, ktorá chcela byť nielen diagnózou, ale aj návodom na terapeutické postupy. Na príklade článku T. Sedovej uvediem symptómy, podľa ktorých môžeme rozpoznať slovenskú postmodernu. Pravda, tento článok poskytuje pre skúmania postmodernity toľko podnetov, že sa vopred musím vzdať nároku na úplnosť svojho popisu. Obmedzím sa na dva základné znaky.

Prvým znakom je strata rozlišovacej schopnosti. Je všeobecne známe, že postmodernisti sa vyžívajú vo vyhľadávaní vzdialených predchodcov; U. Eco na to reaguje humornou poznámkou, že kategória postmoderného asi zanedlho dorazí k Homérovi. Slovenská postmoderna zatiaľ necháva našich klasikov na pokoji a na odhalenie postmoderných prvkov v Hollého diele si ešte budeme musieť nejaký čas počkať; o to intenzívnejšie však pracuje v prítomnosti a širokými zábermi zhrňa súčasníkov, aby ich vzápätí mohla hodiť do jedného vreca. Pochopiteľne, rozsah týchto operácií nedovoľuje zastavovať sa pri jednotlivých prácach a analyzovať ich. Analýza však nebola tým jediným, čo muselo ustúpiť pred imperatívom účinnej protiofenzívy; ako sa zdá, z tohto hľadiska už ani mená nie sú až

také dôležité. T. Sedová sa menovite zmieňuje o mnohých filozofoch, poľahky prechádza od jedného klasika k druhému, raz pochváli, inokedy prisne napomenie; na dve až tri desiatky odhadujem tých, ktorých uvádza ako príklady správnych či zvrátených orientácií, len mená tých prekliatych slovenských postmodernistov z nej idú akosi ťažko. Pritom ich musí byť veľa, keď dokázali prehlušiť iné, "oveľa produktívnejšie" hlasy a medzi nimi zrejme aj jej vlastný. To musela byť sila! A už vôbec nič nám nepovie o spôsoboch, akými táto svorka prehlušuje a zatieňuje počestných šíritel'ov filozofickej racionality. Tušíme, že ide o hanebnosti, ktorých vyličenie nepatrí na stránky vedeckého časopisu.

V celom svojom článku sa T. Sedová konkrétne venuje iba jedinému autorovi, aby ho usvedčila z postmodernistických pokleskov. Tým vyvolencom je P. Sýkora a predmetom jej záujmu sú jeho state v časopise *Dotyky*, adresované mladším vekovým kategóriám. *Dotyky* sú časopisom pre mladú literatúru a umenie, no práve tam našla T. Sedová dôkazy o zhubnom vplyve postmodernity na našu filozofiu.

Hneď za neúprosnou kritickou analýzou Sýkorových článkov adresovaných literárnemu dorastu nájdeme zmienku, ktorá naznačuje, že sú tu aj ďalší, rovnako nedôslední a zmätení autori. Celú jednu vetu venovala T. Sedová aj nám: "Ani úvod k výberu z dielne postmoderných filozofov z pera E. Gála a M. Marcelliho, ktorý je viac-menej parafrázou na Rortyho, neponúka kľúč na dešifrovanie vlastných filozofických intencií postmodernity" ([2], 22).

Naivne sme sa nazdávali, že kto náš úvod prečíta, musí si všimnúť, ako opatrne sa tu narába s výrazom "postmoderna". Pri písaní nám záležalo na tom, aby si každý všimol, že postmoderna pre nás nie je nejakou novou filozofiou, ale iba jednou z viacerých reflexii súčasnej situácie, nášho terajšieho položenia. Zdalo sa nám, že ignorovať túto situáciu je rovnakou chybou, ako vydávať popis niektorých jej črt za rozpracovanú filozofickú koncepciu. Chceli sme túto situáciu ukázať nielen z pozície tých, ktorí sa hlásia k postmoderne, ale aj z perspektívy filozofov, ktorým tento pojem nič nehovorí, hoci sa zúčastňujú na deštrukciách klasického rozumu (ako príklad možno uviesť Foucaulta); navyše sme pokladali za priam nevyhnutné spomenúť aj takých otvorených kritikov postmodernity, akým je J. Habermas.

Márne boli naše snahy, predstaviteľka slovenskej postmodernity to pochopila inak. Že sme neponúkli kľúč na dešifrovanie vlastných filozofických intencií postmodernity, to nás až tak veľmi netrápi, v istom zmysle sme sa práve tomu chceli vyhnúť. Vcelku radi takéto služby prenechávame jednej špecializovanej kľúčiarkej dielni. Ako sa však mohlo stať, že v texte úvodu našla T. Sedová iba parafrázu na Rortyho, to pre nás ostáva tajomstvom postmoderného čítania. Možno chceme priveľa, keď si nárokuje, aby sa niekto zaoberal skúmaním našich zámerov. Možno sme mali jednoznačnejšie vyjadriť svoje stanovisko, namieriť

ostrie neúprosnej kritiky na jeho odporcov a jasnými slovami povedať, na ktorej strane v bitke pojmov, významov a hodnôt stojíme. A možno sme precenili pútaivosť svojho výtvoru, keď sme si mysleli, že ho aspoň kritici prečítajú do konca. Aj keď sa všetkých týchto ilúzií zbavíme, ešte stále sa nám zdá trochu nepresné nazvať knižku, kde medzi preloženými autormi vystupuje J. Habermas a K.-O. Apel, výberom z dielne postmoderných filozofov. Stačí si všimnúť, že vo výbere textov je aj Habermasova reč *Moderna - nedokončený projekt*. Napokon, netreba ani otvoriť túto knihu, stačí jediný pohľad na obálku...

Istou útechou môže byť, že lepšie neobišli ani oveľa renomovanejší filozofi. Ukazuje sa, že strata rozlišovacej schopnosti sa vzťahuje práve tak na rozlišovanie postáv, ako na rozlišovanie zmyslu.

M. Merleau-Ponty vo svojej inauguračnej reči na Collège de France vyslovil myšlienku, ktorá by možno nebola celkom nezaujímavá ani ako nepriamy príspevok do diskusie, ktorej záznam prináša prvé číslo *Organonu F*. V českom preklade to znie takto: "Filosof se pozná podle toho, že má zálibu v evidenci, avšak *nerozlučne* s tím i smysl pro dvojznačnost, ambiguitu. Omezí-li se jen na dvojznačnost, pak se jí říká ekvivokace. Ta se u největších myslitelů stává tématem zkoumání a přispívá k zdůvodňování jistot, nikoli k jejich ohrožení. Měli bychom proto rozlišovat špatnou a dobrou dvojznačnost" ([1], 107). Presne tento preklad mala v rukách T. Sedová, tak to aspoň naznačuje príslušná poznámka. Hľa, čo z tejto myšlienky ostalo v jej postmodernej parafráze: "Filozof tiahne k evidencii a ambiguite, ktorá však môže sklznúť do ekvivokácie" ([2], 20). Nikto ma nemusí presvedčať o pochybnosti nárokov na jedinú správnu interpretáciu, rád by som však dodal, že aj keď pripustíme pluralitu (a to hoci v celkom postmodernistickom duchu), mali by sme naďalej rozlišovať medzi dobrou a zlou interpretáciou. Azda ani netreba hovoriť, do ktorej skupiny patrí táto.

T. Sedová podrobuje kritike tých, ktorí hĺbku myslenia merajú jeho nezrozumiteľnosťou. Naozaj jej nemožno vyčítať, že by sa vyžívala vo filozofických hĺbkach. Asi sú jej apriórne podozrivé, a tak hlbšiu myšlienku pre istotu sploští na banalitu. Nepochopiteľným však potom ostáva, prečo sa jeden z najprenikavejších filozofických duchov nášho storočia vo chvíli, keď pred vstupom do najprestížnejšej francúzskej vedeckej inštitúcie mal formulovať svoje krédo a bilanciu dosiahnutých výsledkov, nezmohol na niečo lepšie.

To však zd'aleka nie je ten najhorší príklad, pretože tu sa autorka predsa len zdržiava pri takých maličkostiach, ako je odkaz na príslušný zdroj. Keď prechádza k postmoderným filozofom, resp. k tým, ktorí postmodernými podľa nej sú, už si tento luxus nemôže dovoliť. Naliehavosť ohrozenia základných hodnôt a ideálov si zrejme vyžaduje použiť iné, širokoplošne pôsobiace prostriedky. Asi preto sa zrodila táto pozoruhodná veta o postmodernistoch: "Spôsob, akým artikulujú jednotlivé problémy, napr. utváranie subjektu (Foucault), význam aktov písania

v Derridovej gramatológii, transformácie vedenia, status vedeckého poznania vo vzťahu k iným podobám vedenia u Lyotarda, pomer medzi politikou a filozofiou podľa Rortyho a iných zblízuje postmoderné filozofické myšlienky s kontextualizmom hermeneutiky, s pragmatizmom, a napodiv aj s hegelovskou verziou holizmu" ([2], 23). Je to trochu dlhé, ale na konci je čitateľ za svoju vytrvalosť odmenený: odtiaľto vie, kam má Foucaulta, Derridu, Lyotarda a Rortyho zaradiť. Výraz "a iných" mu naznačuje ďalšie, v podstate neobmedzené možnosti použitia ponúkanej schémy. Jedinou podmienkou je, že zabudne na všetko, čo o týchto filozofoch doposiaľ vedel. Keďže sa mi to zatiaľ celkom nedarí, mám problémy, ako Foucaultove analýzy utvárania subjektu umiestniť do trojuholníka hermeneutický kontextualizmus - pragmatizmus - hegelovský holizmus. Napokon, nejde len o mňa. Dreyfus a Rabinow sa asi napájali z nepravého zdroja, keď svojej knihe o Foucaultovi dali podtitul *Mimo štrukturalizmu a hermeneutiky*. Uvažovať v tejto súvislosti o pragmatizme sa mi tiež nezdá vhodné a predstava Foucaulta ako predstaviteľa hegelovskej verzie holizmu mi pripadá priam...už som mal napísané "zvrátená", no opravujem to na "ukázkovo postmoderná".

Bolo by možné uviesť ďalšie ukážky straty rozlišovacej schopnosti, radšej však prejdem k druhému znaku slovenskej verzie postmodernity. Je ním smelé vytyčovanie úloh. Udivuje, že ten článok, pôvodne venovaný zhubnému pôsobeniu postmodernity, využila T. Sedová na načrtnutie náročných filozofických úloh. Aby bolo jasné: nie sú to úlohy, na ktoré sa podoberá ona sama, na svojom pracovisku a v rámci svojho začlenenia do riešiteľských kolektívov. Sú to úlohy širšieho rozsahu, úlohy pre celý filozofický front.

S prvou z nich sa stretávame ešte pred tým, než sa vehementne pustila do Sýkorovho kurzu postmodernej filozofie. Podľa jej vyjadrenia je úlohou filozofie "presahovať aktivity slepé k svojim transcendentným funkciám na každej úrovni skutočnosti, v rámci celej kultúry" ([2], 20). Pokiaľ tomu rozumiem, nabáda nás, aby sme si všímali vzťahy, ktoré presahujú hranice jednotlivých zdanlivo oddelených sfér kultúrnych aktivít. O tri strany ďalej však už práve postmodernistom vyčíta, že "ustavične poukazujú na intímnu spojitosť medzi poznaním a mocou" ([2], 23). Vháňa nás T. Sedová do náruče postmodernej filozofie? Nebolo by to prvý raz, čo sa v nej predrala na svetlo postmoderná inšpirácia. A aj tentoraz prezrádza svoj špecifický pôvod. Vzápätí totiž prichádza s týmto zásadným vyhlásením: "Dnes, práve tak ako v dobe Aristotela, máme sféry poesis, techné a praxis, ktoré sa štruktúrujú a organizujú podľa imanentných účelov" ([2], 24). Nuž, ak je to tak, ak v týchto oblastiach naozaj vládnu imanentné účely, potom neviem, čo by mohol k tomu dodať úbohý filozof, ktorý sa podľa direktív T. Sedovej venuje transcendentným funkciám. Alebo už neplatí, že transcendentné je opakom imanentného? Niekedy mám vážne pochybnosti, či jazyku tejto slovenskej postmodernity rozumiem.

Len tak medzi rečou, medzi kritickými výpadmi proti Marquardovej rozlučke s princípmi, proti intelektuálom, ktorí napriek dejinnej lekcii ďalej produkujú utopické projekty, proti povrchnosti a čirej rétorike, skrátka proti všetkým pôvodcom súčasného filozofického marazmu, stihne T. Sedová ku koncu svojho článku poveriť filozofiu novým náročným poslaním. Filozofia podľa nej môže "zohrať úlohu sprostredkovateľa medzi rozmanitými podobami života, lokálnymi kultúrami a obhajovať jednotu rozumu napriek jeho mnohotvárnym prejavom" ([2], 26). Už sme sa zmierili s tým, že jednotlivé oblasti vedenia a kultúry vôbec sa štrukturujú a organizujú podľa imanentných účelov a odrazu sa dozvedáme, že filozofia predsa len môže robiť sprostredkovateľa. Pripravovali sme sa na to, že budeme striktné vymedzovať, kresliť demarkačné línie, zaháňať každého tam, kam podľa myšlienkového odkazu európskej filozofickej tradície patrí; miesto toho máme odrazu obhajovať jednotu rozumu napriek jeho mnohotvárnym prejavom.

Zmäťok však ešte stále nie je zavŕšený. Prichádza posledná stránka a na nej toto vytyčenie skromnej, no dôstojnej filozofickej ambície: "Ambície filozofie, reflektujúcej jasnú demarkačnú čiaru medzi extázou a iróniou, ktoré živia ducha umenia, a úzkoprým dogmatizmom rozličnej proveniencie sú oveľa skromnejšie - problematizovať neomylné istoty a prehodnocovať predsudky vydávané za poznatky (...)" ([2], 27). Nie je mi jasné, prečo autorka spája ducha umenia práve s extázou a iróniou; celkom mi uniká, prečo by filozofia musela reflektovať demarkačnú líniu, ktorá extázu a iróniu oddeľuje od dogmatizmu. Poznám mnohých filozofov, ktorí tento protiklad nijako vo svojich prácach nereflektujú. Poznám ďalších, ktorí by takéto stavenie problému odmietli. Prezrádzajú tým všetci svoju filozofickú inferiornosť? Dôležité sú však asi tie dve úlohy: problematizovať neomylné istoty a prehodnocovať predsudky vydávané za poznatky. Pokiaľ ide o prvú časť tohto programu, som trochu skeptický, či môže priniesť pozoruhodnejšie výsledky. Ak sú nejaké istoty naozaj neomylné, neradil by som púšťať sa do ich problematizovania; čas, ktorý takto ušetříme, sa dá využiť napríklad tak, že po sebe prečítame, čo sme napísali. Zato zámer prehodnocovať predsudky vydávané za poznatky mi je tiež blízky a rád by som sa na tejto práci zúčastňoval. Pre podnety na rozvinutie takýchto skúmaní nemusíme chodiť ďaleko, štúdia T. Sedovej nám ich ponúka v bohatom výbere. Čo takto začať hoci onou jednotou rozumu, na ktorú sa odvoláva? Alebo všetkými tými striktnými rozlíšeniami účelov a kompetencií, ktoré sú vraj zaručené celou tradíciou filozofického myslenia? Veď nič sa tak rado neodvoláva na tradíciu, ako predsudky vydávajúce sa za poznatky!

Akási osobitá dialektika spôsobuje, že autorka sa zmieta medzi transcenciou a imanenciou, totalizáciou a partikularizáciou, univerzálnymi ideami a ich spochybňovaním. Či je na tom, alebo onom póle, či ju momentálne nadchýňajú

transcendentné funkcie v rámci celej kultúry, alebo imanencia účelov, okamžite ostro zaútočí na protivníkov tohto stanoviska a všetkých začne poučať, čo má filozofia hodná svojho mena robiť, aké sú jej úlohy a ambície. Tí, čo ju nechcú nasledovať v jej výpadoch, sa spreneverili najposvätejším tradíciám filozofie, zamieňajú si hĺbku za nezrozumiteľnosť a ignorujú také základné požiadavky, akými je transparentnosť argumentácie a logická konzekventnosť. Tým pánom jednoducho chýba dialektika! Postmoderná dialektika, dovoľujem si doplniť klasika. Vieme už, že táto dialektika je slovenským príspevkom k postmoderne.

Je to zároveň príspevok k tomu, aby postmoderna chytila druhý dych. Kým som si neprečítal článok T. Sedovej, bol som naklonený súhlasiť s tými, čo tvrdia, že postmoderna sa pomaly, ale iste vyčerpáva, že už nedokáže priniesť nové impulzy do sporu o povahu moderného rozumu a racionality. To však neznamená, že by sa tento spor bol skončil víťazstvom advokátov moderného rozumu. Ako veľká väčšina filozofických sporov, aj tento sa predbežne uzavrel presunom na akademickú pôdu. Postmoderna sa zaradila do programu seminárov, píše sa o nej doktorské práce, stretávame kolegov, ktorí na otázku, čím sa zaoberajú, odpovedajú, že "robia postmodernu". Neklamným znakom akademického umrtnenia sú učebnice, výbery textov a príručky, ktoré promptne postmodernu zahrnuli do svojho rozsahu. Čím početnejšie sú prejavy tohto druhu, tým je zrejmejšie, že postmoderna sa stáva minulosťou. To usporiadanie vecí a vzťahov, ktoré dalo podnet pre postmoderné reflexie, sa nijako prevratne nezmenilo, ukázalo sa len, že keď ho nazveme postmodernou situáciou, pomenujeme tým len jeden z jeho aspektov, a možno nie ten najdôležitejší.

Lektúra Sedovej článku tieto moje predstavy o postmoderne zásadne zmenila. Teraz viem, že je to vskutku tá najaktuálnejšia záležitosť, že práve v zápase postmoderny s postmodernou sa rozhoduje o budúcich osudoch nášho filozofického myslenia. Nesedávajú v kúte, slovenská postmoderna - na nohy!

Miroslav Marcelli
Krásnohorská 2, 851 07 Bratislava

LITERATÚRA

- [1] MERLEAU-PONTY, M. (1971): Chvála filozofie. In: *Oko a duch*. Obelisk, Praha.
[2] SEDOVÁ, T. (1994): V tieni postmoderny. In: *Organon* F 1, č.1, 17-28.